

Jacek Pielas

Oleśnicy herbu Radwan a Zamoyscy w XVI-XVII wieku

Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego 1, 29-45

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Pielas

(Instytut Historii

Uniwersytetu Humanistyczno - Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Oleśnicy herbu Radwan a Zamoyscy w XVI - XVII wieku

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie związków łączących Oleśnickich herbu Radwan ze słynną rodziną Zamoyskich w XVI i XVII w. Związki te, jak się okazuje, miały różnorodny charakter - od ścisłych powiązań genealogicznych między obu rodzinami po opiekę i patronat Zamoyskich nad Oleśnickimi.

Na wstępie moich ustaleń wypada pokrótce zarysować początki rodziny Oleśnickich herbu Radwan.

Przede wszystkim należy stwierdzić, że rodzina ta nie posiada prawie w ogóle literatury, w związku z czym jej przedstawiciele często byli i nadal myleni są przez historyków ze starszymi i nieporównanie znaczniejszymi, przynajmniej w XV - XVI w., Oleśnickimi herbu Dębno¹. Decydujący wpływ miała na to z pewnością *Złota księga szlachty polskiej* Teodora Żychlińskiego, która nie rozróżnia obu rodzin; jakkolwiek wykorzystano w niej m.in. księgi sądowe archiwum krakowskiego na Wawelu, to jednak życiorysy Radwanitów wplecione zostały w rozważania o Dębnach². Pomyłki w identyfikacji przedstawicieli obu rodzin w literaturze, w tym i nowszej, to zapewne także wynik skąpych informacji na temat Oleśnickich herbu Radwan w podstawowych herbarzach. Wprawdzie już Bartosz Paprocki zarejestrował istnienie domu

---

¹ J. Pielas, *Oleśnicy herbu Dębno w XVI - XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytnej*, Kielce 2007, s. 15.

² T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej* (dalej: *Żychliński*), t. 3, Poznań 1881, s. 329 - 339. Por. J. Pielas, *Oleśnicy herbu Dębno...*, s. 15.

„Oleszyńskich”, ale spośród jego członków wymienił tylko działającego w czasach Stefana Batorego Mikołaja³. Kasper Niesiecki nazwał ich już prawidłowo Oleśnickimi i zarysował kilka poprawnych nici genealogicznych⁴. Nieco informacji na ich temat podał także Seweryn Uruski⁵.

Punktem wyjścia ustaleń genealogicznych jest ogłoszony przez Władysława Semkowicza wywód szlachectwa Sebastiana Oleśnickiego, kustosa kieleckiego z 12 lipca 1507 r.⁶ Komisarze wyznaczeni przez króla Zygmunta I wysłuchali wywodu tegoż Sebastiana i przyznali mu szlacheckie pochodzenie, naganione przez Zygmunta Targowickiego, kanonika krakowskiego. Oleśnicki przedstawił wówczas 6 świadków, którzy zeznali, że rodzicami Sebastiana byli Jan Michnowicz z Rodecznicy i Oleśnik herbu Radwan (*proclamationis Raduanow - in clipeo rubeo vexillum cum cruce super vexillo...*) oraz Katarzyna Glińska z Glinnej herbu Rawa, babką zaś ze strony ojca Małgorzata z Rodecznicy herbu Nałęcz. Czternaście lat później, powołując się na tenże wyrok sądu komisarskiego, Zygmunt I uznał szlachectwo rodzonego brata Sebastiana - Jana Oleśnickiego, podzupka bocheńskiego⁷, od którego wywodzą się kolejni przedstawiciele rodziny⁸. Obaj bracia pisali się z Oleśnik, wsi położonej w województwie i powiecie lubelskim, nieopodal Biskupic (parafia Czemierniki). Autorzy *Słownika historyczno - geograficznego województwa lubelskiego w średniowieczu* podają, że w 1464 r. Jan i Jakub z Oleśnik zostali pozwani o zepsucie mostu na rzece Wieprz; być może więc jednym z pozwanych był Jan, ojciec obu Oleśnickich⁹.

Wspomniany wyżej Sebastian z Oleśnik w zebranych źródłach pojawia się po raz pierwszy w 1497 r.¹⁰ W 1499 r. kupił od Mikołaja Chełmskiego za 150 grzywien części we wsi Będkowice koło Krakowa, które później zastawił za 100 florenów węgierskich Andrzejowi Wielogłowskiemu¹¹. W latach 1502 - 1507 występuje w źródłach jako kustosz kielecki¹². Z kolei w latach 1507 - 1510 potwierdzony jest na

---

³ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858 (dalej: *Paprocki*), s. 358.

⁴ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J. N. Bobrowicz (dalej: *Niesiecki*), t. 7, Lipsk 1841, s. 82 - 83.

⁵ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 12, Warszawa 1915, s. 299.

⁶ *Wywody szlachectwa w Polsce XIV - XVII w.*, wyd. W. Semkowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, t. 3, Lwów 1911 - 1912, nr 151, s. 47 - 50; *Matricularum Regni Poloniae Summaria* (dalej MRPS) t. 4, vol. 1, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1910, nr 8254, nr 8255, nr 8256.

⁷ *Wywody szlachectwa...*, nr 159, s. 59 - 60. Por. MRPS, t. 4, vol. 1, nr 3814.

⁸ Źródła odnotowały także siostrę rodzoną Sebastiana i Jana, Katarzynę, żyjącą jeszcze na początku 1541 r. (Archiwum Państwowe w Krakowie/Oddział na Wawelu (dalej: APKr.), *Terrestria Cracoviensia* (dalej: *Terr.Crac.*), t. 31, s. 189 - 190).

⁹ *Słownik historyczno - geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, opr. S. Kuraś, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 3, Warszawa 1983, s. 164 - 165.

¹⁰ MRPS, t. 2, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1907, nr 821.

¹¹ *Słownik historyczno - geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (dalej: *SHGWKr.*), opr. W. Bukowski, J. Kurtyka, J. Laberschek, Z. Leszczyńska - Skrętowa, F. Sikora, J. Wiśniewski, cz. 1, z. 1, Wrocław - Kraków 1980, s. 52.

¹² APKr., *Terr.Crac.* t. 23, s. 84 i przyp. 5.

plebanii w Mstyczowie¹³. Między 12 lipca 1507 a 7 marca 1508 r. został kanonikiem krakowskim¹⁴. Zmarł przed 25 czerwca 1521 r.¹⁵

Znacznie więcej wiadomości udało się wydobyć ze źródeł na temat Jana Oleśnickiego, podżupka bocheńskiego. W latach 1511 - 1512 pełnił on funkcję warcabnego, czyli zastępcy sztygara w kopalni soli w Bochni¹⁶. Poświęcenie się karierze przy organizacji wydobywania i transporcie soli pozwoliło mu awansować na urząd podżupka bocheńskiego, co nastąpiło przed 25 czerwca 1521 r.¹⁷ Uzyskiwane z tego urzędu dochody pozwoliły Oleśnickiemu na rozpoczęcie procesu budowy majątku dziedzicznego. I tak przed 17 marca 1527 r. zakupił od Józefa Krezy z Bobolic wsię Damianice niedaleko Bochni¹⁸. W październiku 1528 r. występuje po raz pierwszy jako właściciel wsi Kije w województwie sandomierskim, powiecie wiślickim¹⁹. W 1531 r. na obu wsiach dziedzicznych zapisał czynsz wyderkaflowy 15 florenów mansjonarzom kościoła św. Mikołaja w Krakowie²⁰. Do dalszego powiększenia dziedzicznego majątku wydatnie przyczynił się jego związek z Barbarą Potocką, córką Piotra z Potoka (małżeństwo zawarto przed 2 marca 1527 r.)²¹. Potocki doczekał się 4 córek ze swego małżeństwa z Barbarą z Łabuńskich herbu Zagłoba²². Były to: Katarzyna, żona Wojciecha Rogali, Zofia za Stanisławem Zyczeńskim, Jadwiga za Mikołajem Sidlnickim oraz Barbara Oleśnicka. Podzieliły one pomiędzy siebie majątek matki, czyli wsię: Łabunie, Wierzbie, Barchaczów, Wola Łabuńska, Krynice, Wola Krynicka i Niemirów na pograniczu ziem bełskiej i chełmskiej²³. Wkrótce siostry oraz sama Barbara zrzekły się praw do swych części dóbr w tych wsiach na rzecz Jana Oleśnickiego, za wyjątkiem Katarzyny Rogaliny²⁴. W ten sposób Oleśnicy znaleźli się w kręgu najbliższych sąsiadów Zamoyskich, co wkrótce zaowocowało ściślejszymi kontaktami obu rodzin.

---

¹³ J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskiem*, Marjówka 1930, s. 300; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMKr.), *Acta officialia Cracoviensia*, t. 25, s. 808.

¹⁴ Dokument zatwierdzający szlachectwo przedstawił Oleśnicki, już jako kanonik krakowski 7 marca 1508 r. wobec biskupa włocławskiego (*Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, t. 1, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1902, s. 290 - 291).

¹⁵ MRPS, t. 4, vol. 1, nr 3814.

¹⁶ A. Keckowa, *Żupy krakowskie w XVI - XVIII wieku (do 1772 roku)*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1969, s. 227, przyp. 49.

¹⁷ MRPS, t. 4, vol. 1, nr 3814. Jako podżupek w 1525 r. (tamże nr 4848, 4868). Por. *Katalog dokumentów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, cz. 1: Dokumenty z lat 1507 - 1700, opr. A. Fastnacht, Wrocław 1953, nr 71.

¹⁸ APKr., Terr.Crac., t. 187, s. 115 - 116; tamże, t. 30, s. 176; tamże, t. 162, s. 493. Por. MRPS, t. 4, vol. 1, nr 5211 i 5212 oraz *SHGWKr.*, cz. 1, z. 3, s. 497. Potwierdzeniem tego zakupu jest także fakt występowania Oleśnickiego jako dziedzica tej wsi w roku 1528 (APKr., Terr.Crac. t. 28, s. 79 - 81) i w latach kolejnych.

¹⁹ APKr., Terr.Crac., t. 218, s. 17.

²⁰ MRPS, t. 4, vol. 2, nr 16036; APKr., Terr.Crac., t. 187, s. 181 - 183; tamże, t. 31, s. 230 - 231.

²¹ APKr., Terr.Crac., t. 162, s. 339 - 340. Oleśnicki dokonał oprawy posagu w wysokości 800 florenów na połowie swych dóbr, w tym na Kijach i Damianicach, w rok później (tamże, t. 218, s. 17).

²² Zob. A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Warszawa 1993, s. 166. Barbara była córką Jana Łabuńskiego (*SHGWKr.*, cz. 1, z. 4, s. 755; APKr., Terr.Crac., t. 162, s. 338 - 339).

²³ APKr., Terr.Crac., t. 162, s. 338 - 339; tamże, t. 218, s. 14.

²⁴ Tamże, s. 13 - 14; tamże, t. 162, s. 339 - 340. W późniejszym okresie Katarzyna Rogalina potwierdzona jest wielokrotnie jako właścicielka części tych dóbr, m.in. MRPS, t. 4, vol. 2, nr 17179; Archiwum

Jan Oleśnicki żywo zabiegał o powiększanie dochodów, czego dowodem są chociażby udzielane przez niego liczne pożyczki pod zastaw dóbr wierzycieli²⁵. Działalność ta przyniosła mu kolejne nabytki. W 1538 r. zakupił od Jadwigi Sidlnickiej, siostry swej pierwszej żony, części we wsiach w województwie krakowskim: Solcza, Niezwojowice w powiecie proszowskim i Raclawice w powiecie ksiąskim²⁶. Na początku 1540 r. kupił kolejne części we wsi Raclawice - od Jana Zarzeckiego za 1400 florenów²⁷. Z późniejszych chronologicznie źródeł wynika, że do momentu swej śmierci znalazł się także w posiadaniu części we wsiach Lipnik i Czechów w powiecie wiślickim oraz części we wsi Głupczów w powiecie proszowskim²⁸. W skład majątku Oleśnickiego weszła również wieś Turów w województwie krakowskim, powiecie lelowskim²⁹.

Równoległe powiększał swą włość łabuńską, zaokrąglając ją o dobra królewskie. W 1532 r. otrzymał zgodę na wykup wójtostwa we wsi królewskiej Łabuńki z rąk szlachtetnego *Grwseczka*, a w 1535 r. dożywocie na tym wójtostwie³⁰. W tymże roku wykupił prawo do królewskiej wsi Hruszów z rąk sukcesorów Feliksa Zamoyskiego, dziada kanclerza; w następnym roku uzyskał na niej dożywocie³¹. Użytkowane dobra królewskie przylegały do posiadłości dziedzicznych Oleśnickiego³².

W wyniku przedstawionych zabiegów majątkowych podzupek bocheński zgromadził przed śmiercią spore dobra ziemskie - 4 całe wsie, 7 wsi niemal w całości, 5 części wsi oraz dobra królewskie. Pozwala to widzieć w nim energicznego przedstawiciela średniej szlachty małopolskiej. Z małżeństwa z Barbarą Potocką (zmarłą przed 1 marca 1531 r.)³³ zrodziły się 2 córki, Katarzyna i Zofia, oraz syn Piotr. Drugą żoną Jana była poślubiona przed początkiem 1533 r. Zofia, córka Erazma Szczepanowskiego ze Szczekocin³⁴. Z tegoż związku przyszło na świat 4 synów - Łukasz, Filip, Marcin i Andrzej oraz córki - Jadwiga, Katarzyna, Zofia, Elżbieta i Anna³⁵. Jan Oleśnicki, podzupek bocheński, twórca podstaw majątkowych rodziny, zmarł pomiędzy 6 października 1540 a 10 stycznia 1541 r.³⁶ Jego syn z pierwszego małżeństwa - Piotr - zapoczątkował linię rodziny, która posiadała dobra dziedziczne w

---

Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Księgi Ziemskie Grabowieckie (dalej: KZG), t. 5, s. 430 - 435. W 1556 r. część Łabuń i Woli Łabuńskiej nabył od Rogalów Stanisław Zamoyski, wówczas łowczy chełmski (A. Tarnawski, *Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego*, Lwów 1935, s. 33 - 34).

²⁵ M. in. APKr., Terr.Crac., t. 188, s. 133 - 134; tamże, t. 28, s. 727 - 729; *Castrensia Cracoviensia Inscriptiones* (dalej CCI), t. 45, s. 201 - 202 oraz Terr.Crac., t. 30, s. 90; CCI, t. 50, s. 22; tamże, t. 52, s. 298; Terr.Crac., t. 30, s. 832 - 834; tamże, t. 31, s. 103 - 104.

²⁶ Części we wsiach Solcza, Niezwojowice i Raclawice Sidlnicka odziedziczyła po ojcu, Piotrze Potockim. Zob. *SHGWKr.*, cz. 1, z. 4, s. 755; APKr., Terr.Crac., t. 218, s. 432 - 434.

²⁷ APKr., Terr.Crac., t. 29, s. 443 - 445.

²⁸ *SHGWKr.* (cz. 1, z. 4, s. 754 - 756) nic nie mówi o dziedzictwie Oleśnickiego w Głupczowie do 1539 r. Podaje natomiast, że w tym okresie była to własność Potockich. Zapewne więc część tej wsi przeszła we władanie Oleśnickiego poprzez żonę Barbarę (APKr., Terr.Crac., t. 32, s. 458 - 459).

²⁹ APKr., Terr.Crac., t. 32, s. 455 - 458.

³⁰ MRPS, t. 4, vol. 1, nr 6148; tamże, t. 4, vol. 3, nr 17817.

³¹ Tamże, vol. 3, nr 17817 oraz nr 18074.

³² Tamże, vol. 2, nr 17179; APKr., CCI, t. 48, s. 709 - 710.

³³ APKr., Terr.Crac., t. 187, s. 142.

³⁴ Tamże, t. 28, s. 727.

³⁵ Tamże, t. 31, s. 244 - 245.

³⁶ APKr., CCI, t. 57, s. 192 - 193 (jako żyjący); Terr.Crac., t. 31, s. 274.

województwach krakowskim i sandomierskim i tam też rozwijała działalność publiczną. Natomiast synowie z drugiego małżeństwa związali swoje losy z województwem bełskim. Najstarszy z nich - Łukasz - poprzez małżeństwo z Anną Zamoyską³⁷ dał początek ściślejszym związkom tej właśnie gałęzi Oleśnickich herbu Radwan z Jelitczykami.

Jak wiadomo, Stanisław Zamoyski, kasztelan chełmski 1569 - 1572, z pierwszego małżeństwa z Anną z Herburtów, *primo voto* Lipską, miał 2 synów - Jana, przyszłego kanclerza, i Feliksa oraz córki: Zofię, zmarłą w dzieciństwie, i Annę³⁸. Z drugiego małżeństwa z Anną z Orzechowskich doczekał się 2 córek: Elżbiety, później żony Stanisława Włodka i Zofii, wydanej za Łukasza Działyńskiego³⁹. Zważywszy na datę urodzin przyszłego kanclerza (19 marca 1542 r.) i fakt, że po nim narodzili się Feliks i Zofia, córka Anna przyszła na świat zapewne ok. 1545/1546 r.⁴⁰ Co skłoniło Stanisława Zamoyskiego, twórcę „podstaw materialnych i propagandowych”⁴¹ świetności rodu do oddania ręki jedynej żyjącej wówczas córki właśnie Łukaszowi Oleśnickiemu?

Najstarszy syn podżupka bocheńskiego z drugiego małżeństwa urodził się ok. 1534 r. W przeciwieństwie do brata Marcina nie uzyskał podczas swojego życia żadnego urzędu. W staraniach o rękę Zamoyskiej jego najpoważniejszymi atutami, jak się wydaje, były odziedziczony majątek ziemski, bliskie sąsiedztwo z Zamoyskimi oraz przynależność do kościoła reformowanego.

Jak przedstawiały się rozmiary majątku ziemskiego szwagra przyszłego kanclerza? Podział dóbr zgromadzonych przez ojca, Jana Oleśnickiego, podżupka bocheńskiego, dokonany został przez braci oraz matkę w 1552 r. W jego wyniku Łukaszowi, Marcinowi i Andrzejowi oraz Zofii z racji oprawy wdowiej, przypadły wspólnie wsie: Damianice, Turów, części w Niezwojowicach i Solczy oraz cała włość łabuńska wraz z sumami pieniężnymi na królewskich Łabuńkach z wójtostwem i Hruszowie⁴². Stan ten przetrwał do r. 1565, kiedy to - w związku ze śmiercią najmłodszego z braci, Andrzeja (Filip zmarł wcześniej) - nastąpił ponowny podział

---

³⁷ W literaturze dawniejszej i nowszej poświęconej Zamoyskim nie było dotąd zgody co do kwestii, za kogo wydana została za męża Anna Zamoyska. Wydaje się, że zamieszanie spowodował Kasper Niesiecki, który w jednym miejscu jako męża Zamoyskiej podał Marcina (*Niesiecki*, t. 7, s. 82), w innym zaś Łukasza Oleśnickiego (tamże, t. 10, s. 60). Podane poniżej informacje źródłowe nie pozostawiają wątpliwości, że małżonkiem Zamoyskiej był Łukasz Oleśnicki. Poprawnie o tym małżeństwie m.in. *Żychliński*, t. 14, Poznań 1892, s. 129.

³⁸ *Archiwum Jana Zamoyskiego* (dalej: AJZ), t. 1: 1553 - 1579, wyd. W. Sobieski, Warszawa 1904, dodatek, nr 1; *Niesiecki*, t. 10, s. 59 - 60.

³⁹ W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. 2, Warszawa 1959, tabl. 135; V. Urbaniak, *Drzewo genealogiczne linii starszej i młodszej rodu Zamoyskich*, [w:] *Zamoyscy herbu Jelita*, oprac. V. Urbaniak, Z. Zielińska, J. Zamoyski, K. Karaskiewicz, Warszawa 1997, s. 32.

⁴⁰ Na czas około tej daty wskazuje także fakt, że Łukasz ponowny związek małżeński zawarł przed początkiem 1566 r., przy czym Anna zdążyła urodzić córkę Zofię (zob. także niżej).

⁴¹ S. Grzybowski, *Jan Zamoyski*, Warszawa 1994, s. 14.

⁴² APKr., Terr.Crac., t. 32, s. 455 - 458. Akt podziału zeznany na roczkach ziemskich krakowskich 13 czerwca 1552 r. Wkrótce po śmierci ojca Łukasz uzyskał zapis dożywocia dla siebie na wsiach królewskich Łabuńki i Hruszów, a w 1550 r. dożywocie wraz z nim na tych wsiach otrzymała także matka, Zofia (MRPS, t. 4, vol. 3, nr 20506; tamże, vol. 2, nr 4956; Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie, rkps 523/130).

dóbr. Do tego momentu pozostający w niedziale Łukasz, Marcin i Andrzej Oleśniccy wspólnie podejmowali działania majątkowe. Najbardziej spektakularną decyzją braci okazała się zamiana dóbr dziedzicznych na majątki królewskie. Na sejmie piotrkowskim w styczniu 1559 r. Łukasz i Marcin Oleśniccy, działający również w imieniu Andrzeja, dokonali zamiany wsi dziedzicznych Damianice i Turów na dobra królewskie: wsie Wierzchrachanie, Tarnawatka, Wieprzowe Jezioro i Panków, należące dotąd do starostwa bełskiego⁴³. Wsie te pozostały w rękach Oleśnickich do 1567 r.⁴⁴ Podczas rewizji listów zakwestionowano bowiem tę transakcję jako niekorzystną dla domeny królewskiej i w 1567 r. wymienione dobra włączono ponownie do starostwa bełskiego⁴⁵.

Jeszcze przed tą decyzją sejmu egzekucyjnego, jak wspomniano wyżej, nastąpił nowy podział dóbr Oleśnickich. *Divisio bonorum* miała niecodzienny charakter - warunkowy, bowiem uzależniona została od stanowiska sejmu wobec opisanego wyżej frymarku z królem. W pierwszej części podziału dóbr postanowiono, że w razie podtrzymania ważności wcześniejszej zamiany z królem, wsie Wierzchrachanie, Tarnawatka, Wieprzowe Jezioro i Panków podzielone zostaną na 3 części. Na dział Łukasza składałyby się: trzecia część tychże wsi oraz części we wsi Łabunie, wieś Barchaczów, wieś Wierzbie, części w Niezwojowicach, Solczy, Głupczowie i Raclawicach⁴⁶ (w tych dwu ostatnich z wyłączeniem części należnych pierwszym podziałem Piotrowi) oraz sumy z dóbr królewskich Łabuńki i Hruszów. Marcinowi przypadłyby: 1/3 czterech wspomnianych wsi oraz wsie Krynice, Krynicka Wola, lokowany w międzyczasie przez Oleśnickich Polanów⁴⁷ oraz Niemirów. Piotr otrzymałby wówczas trzecią część zamienionych z królem wsi.

Dруга część podziału określała sytuację, w której frymark zostaje unieważniony przez sejm. Piotr otrzymywał wówczas części we wsiach Niezwojowice, Solcza, Głupczów i Raclawice oraz wsie Damianice i Turów. Z racji wejścia w posiadanie Damianic i Turowa Piotr zobowiązany był do wypłacenia Łukaszowi 4000 florenów, pod groźbą utraty na jego rzecz obu wsi. Łukaszowi dostawały się następujące dobra: części wsi Łabunie, wsie Barchaczów i Wierzbie oraz sumy na królewskich Łabuńkach z wójtostwem i Hruszowie. Marcin zaś dziedziczył wsie Krynice, Wola Krynicka, Polanów i Niemirów⁴⁸.

---

⁴³ Dokument wpisany do ksiąg ziemskich krakowskich na roczkach 29 maja 1559 r. (APKr., Terr.Crac., t. 36, s. 1055 - 1064. Także MRPS, t. 5, vol. 2, nr 8604, 8616. Por. *Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564 - 1565*, cz. 1, wyd. K. Chłapowski, H. Żytkowicz, Warszawa - Łódź 1992, s. 137).

⁴⁴ APKr., Terr.Crac., t. 39, s. 197 - 200. Jeszcze w maju 1566 r. Łukasz Oleśnicki wydzierżawił połowę wsi Wierzchrachanie wraz z połową Woli Łabuńskiej (APL, KZG, t. 5, s. 144 - 146).

⁴⁵ *Lustracja województw ruskiego...*, s. 137 - 142 (Oleśniccy dokonali w tym okresie poważnych inwestycji w tych dobrach, m. in. utworzyli folwark w Wierzchrachaniach); *Katalog dokumentów Biblioteki Zakładu Narodowego im Ossolińskich...*, nr 277; także MRPS, t. 5, vol. 2, nr 9948; AJZ, t. 1, nr 17.

⁴⁶ Części w Głupczowie i Raclawicach bracia niedzielni Łukasz, Marcin i Andrzej kupili w początkach r. 1561 od Zofii Życzeńskiej za 2500 florenów (APKr., CCI, t. 80, s. 810 - 812). Wwiązanie w te dobra oraz części w Niezwojowicach i Solczy, także pozyskane od Życzeńskiej (APKr., Terr.Crac., t. 219, s. 811 - 812).

⁴⁷ Wieś Polanów lokowali Oleśniccy między 1552 a 1565 r. Por. A. Janeczek, dz. cyt., s. 167.

⁴⁸ APKr., Terr.Crac., t. 39, s. 29 - 37 (akt podziału przeniesiony został z grodu nowokorczyńskiego i wpisany na roczkach ziemskich krakowskich 18 czerwca 1565 r.).

W związku z unieważnieniem frymarku z Zygmuntem Augustem weszła w życie druga część omówionego wyżej dokumentu. Z uwagi na to, że Piotr nie zapłacił Łukaszowi sumy 4000 florenów, Łukasz wszedł w posiadanie Damianic i Turowa. W 1567 r. na sejmie w Piotrkowie właśnie Łukasz dokonał kolejnej zamiany dóbr z królem: za Damianice i Turów otrzymał na własność wsie Hruszów i Łabuńki z wójtostwem, będące dotąd w jego posesji prawem dożywotnim⁴⁹. Był to frymark mniej korzystny od poprzedniego. Jego przeprowadzenie wskazuje wszakże na determinację Oleśnickich w dążeniu do rozbudowy włości na pograniczu bełsko - chełmskim.

Z zaprezentowanych ustaleń wynika, że Stanisław Zamoyski wydał córkę za średniozamożnego szlachcica, którego majątek liczył 6 wsi dziedzicznych⁵⁰. Było to więc typowe dla średniej szlachty małżeństwo między porównywalnymi pozycją społeczną i majątkową sąsiadami. W momencie zawarcia małżeństwa Stanisław Zamoyski nie był jeszcze senatorem, zaś jego majątek można uznać za średnioszlachecki, składający się m.in. z graniczących z dobrami Oleśnickiego wsi Skokówka, Kalinowice, Żdanów i połowy Pniowa⁵¹. Ponadto w 1571 r. kasztelan chełmski darował Łukaszowi Oleśnickiemu posiadany przez siebie dział w Łabuniach wraz z wsią Wolą Łabuńską⁵².

Wobec gorliwości Stanisława Zamoyskiego w propagowaniu nowej wiary nie bez znaczenia przy układaniu planów matrymonialnych z pewnością pozostawał fakt przynależności Oleśnickiego do kościoła reformowanego⁵³; z obserwacji małżeństw szlachty różnowierczej w drugiej połowie XVI w. wynika, że w pierwszym momencie po przyjęciu nowej wiary szlachta dysydencka wyraźnie preferowała małżeństwa między sobą⁵⁴.

Dotychczasowe poszukiwania nie zaowocowały źródłami, które bezpośrednio informowałyby o momencie i okolicznościach zawarcia tegoż związku. Ze znacznie późniejszego przekazu wynika, że Oleśnicki uzyskał wraz z ręką Zamoyskiej 2.200 florenów posagu, które wraz z wianem oprawił na połowie swych dóbr dziedzicznych⁵⁵. W kwestii daty zawarcia małżeństwa istnieją przesłanki, pozwalające określić ją w przybliżeniu. W styczniu 1566 r. Łukasz Oleśnicki miał już drugą żonę - Dorotę z Cieciszewskich, córkę Feliksa, starosty grabowieckiego⁵⁶, tak więc niewątpliwie Anna z Zamoyskich zmarła przed tą datą. Jedynym - jak wszystko na to wskazuje - dzieckiem Oleśnickiego i Zamoyskiej była córka Zofia. W 1579 r. poświędzona jest w źródłach jako małoletnia, zaś w czerwcu 1582 r. wydana została za

---

⁴⁹ MRPS, T. 5, vol. 2, nr 9950. Por. A. Janeczek, dz. cyt., s. 166.

⁵⁰ Własność Łukasza Oleśnickiego w tych dobrach dokumentują liczne transakcje majątkowe, m.in. APL, KZG, t. 5, s. 93 - 96, 114 - 116, 144 - 146, 321 - 328, 333 - 340, 419 - 421, 455, 460 - 465, 518 - 521, 523 - 525, 565 - 567, 903 - 905; tamże, t. 6, s. 256 - 257, 713 - 717.

⁵¹ S. Grzybowski, dz. cyt., s. 13. W chwili zawarcia małżeństwa Zamoyskiej z Oleśnickim Stanisław Zamoyski nie był jeszcze właścicielem okazałego majątku - 6 wsi i 37 części wsi.

⁵² A. Tarnawski, dz. cyt., s. 33 - 34.

⁵³ *Akta synodów różnowierczych w Polsce*, t. 2 (1560 - 1570), opr. M. Sipayłło, Warszawa 1972, s. 223, 271; A. A. Witusik, *O Zamoyskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej*, Lublin 1978, s. 8. Por. A. Janeczek, dz. cyt., s. 51.

⁵⁴ Por. J. Pielas, dz. cyt., s. 227.

⁵⁵ APL, KZG, t. 9, s. 1103 - 1104.

⁵⁶ M. in. tamże, t. 5, s. 93 - 96. Poprawnie o tym małżeństwie A. Boniecki, *Herbarz polski* (dalej: *Boniecki*), t. 3, Warszawa 1900, s. 170.

mąż. Biorąc pod uwagę te informacje, moment zawarcia małżeństwa przez Zamoyską i Oleśnickiego przypadał zapewne na ok. 1563 r.

Oprócz zrodzonej z Zamoyskiej córki Zofii, Oleśnicki doczekał się z małżeństwa z Cieciszewską syna Jarosława, urodzonego zapewne ok. 1567 r. Łukasz Oleśnicki, szwagier Jana Zamoyskiego, zmarł po 9 marca 1576, a przed 27 stycznia 1578 r.⁵⁷

Córka Łukasza i Anny Zamoyskiej, urodzona najprawdopodobniej w 1564 r., oddana została na dwór Jana Zamoyskiego. Po śmierci ojca formalnym opiekunem Zofii i jej przyrodniego brata Jarosława został stryj Marcin Oleśnicki, podsędek bełski⁵⁸. Kanclerz Zamoyski zadbał o odpowiednie wydanie za mąż swojej siostrzenicy. Między 16 a 25 czerwca 1582 r. Zofia Oleśnicka poślubiła Jana Dulskiego, podskarbiego koronnego w latach 1581 - 1590. Zamoyski wyprawił im huczne wesele w Knyszynie. Uroczystości weselne trwały kilka dni i wypełniły je m.in. gonitwa do pierścienia i kosztowne maskary⁵⁹. Oleśnicka otrzymała w posagu nie tylko wyznaczone jej jeszcze przez ojca 6800 florenów; Zamoyski powiększył bowiem tę sumę o 3606 florenów, wobec czego podskarbi otrzymał z ręką Oleśnickiej niebagatelną podówczas sumę 10406 florenów posagu, którą w grudniu 1582 r. oprawił na połowie swych dóbr. Ponadto Zamoyski sfinansował wyprawę ślubną Zofii, wartą 2307 florenów⁶⁰. Małżeństwo siostrzenicy kanclerza z Dulskim trwało bardzo krótko. Zofia zmarła bowiem w połogu w czerwcu 1583 r. w Krakowie, wkrótce po uroczystościach weselnych Jana Zamoyskiego i Gryzeldy Batorówny⁶¹.

Więzy pokrewieństwa między Zamoyskim a Oleśnickimi wywarły bardzo poważny wpływ na działalność publiczną tych ostatnich. Zważywszy na ogromną rolę, jaką w zakresie postaw i poglądów politycznych szlachty bełskiej odgrywał Jan Zamoyski, skoligaceni z nim Oleśnicy działali na terenie ziemi z inspiracji i w interesie kanclerza. Dotyczy to przede wszystkim braci Łukasza i Marcina Oleśnickich. Obydwu widzimy chociażby jako współtwórców konfederacji szlachty bełskiej w lipcu 1572 r., która pod przewodnictwem politycznym Zamoyskiego stała się jednym z wzorców organizacji województw i ziem Rzeczypospolitej w czasie bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta⁶². We wrześniu tegoż roku Łukasz Oleśnicki skierowany został przez Bełżan do obradującej w Krasnymstawie szlachty chełmskiej z zawiadomieniem o postanowieniach bełskich i żądaniem ich publikacji w grodach⁶³. W rok później obrany został posłem na sejm z ziemi bełskiej. Jego brat funkcję poselską z tegoż sejmiku

---

⁵⁷ AJZ, t. 1, dodatek nr 52; APL, KZG, t. 6, s. 256 - 257. Być może Łukasz Oleśnicki żył jeszcze w kwietniu 1577 r. - datowany 14 kwietnia w Winnikach list Stanisława Żółkiewskiego do Jana Zamoyskiego wspomina sprawę „wyjazdu s p. Olesnickiem” (AJZ, t. 1, nr 115).

⁵⁸ M. in. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Metryka Koronna (dalej: MK), t. 121, k. 72 v - 73.

⁵⁹ AJZ, t. 3: 1582 - 1584, wyd. J. Siemiński, nr 8, 19, 776; J. Kowalczyk, *W kręgu kultury dworu Jana Zamoyskiego*, Lublin 1980, s. 110 - 111.

⁶⁰ AJZ, t. 3, nr 19, przyp. 2a i b; Boniecki, t. 5, Warszawa 1902, s. 80; A. Tarnawski, *Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego*, Lwów 1935, s. 50, 296.

⁶¹ J. Kowalczyk, dz. cyt., s. 118; J. K. Dachnowski, *Herbarz szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, wyd. Z. Pentek, Kórnik 1995, s. 105.

⁶² AJZ, t. 1, dodatek, nr 29.

⁶³ S. Gruszecki, *Walka o władzę w Rzeczypospolitej polskiej po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów (1572 - 1573)*, Warszawa 1969, s. 137.

sprawował czterokrotnie - w 1576, 1582, 1589 i 1597 r.⁶⁴ Na forum sejmu prezentowali oni postulaty szlachty bełskiej, pozostającej pod przemożnym oddziaływaniem politycznym Zamoyskiego. Szlachta województwa powierzała im także funkcje deputatów do sądów *ultima instantiae* w latach 1574, 1576 - 1577⁶⁵. Niewątpliwie w uzgodnieniu z Zamoyskim Łukasz Oleśnicki wybrany został w maju 1573 r. jednym z deputatów do obrony dóbr starostwa bełskiego podczas nieobecności Zamoyskiego.

W 1576 r. pełnił ponadto funkcję królewskiego komisarza sądującego poddanych dzierżonej przez Zamoyskiego tenuty zamechskiej⁶⁶. Zamoyski powierzał Oleśnikom także misje o charakterze ściśle prywatnym. W marcu 1580 r. Marcin, podsędek bełski, wysłany został przez kanclerza do Łowicza w celu zaproszenia prymasa na pogrzeb drugiej żony, Krystyny z Radziwiłłów⁶⁷.

Z osobą Marcina Oleśnickiego związany jest pierwszy w dziejach rodziny urząd ziemski; w 1574 r. uzyskał nominację na podsędkostwo bełskie, na którym pozostał do 1585 r. Biorąc pod uwagę znaczenie urzędów sądowych dla losów poszczególnych dóbr ziemskich i całych niekiedy fortun, zaproponowanie przez szlachtę kandydatury Oleśnickiego odbyło się z pewnością z poparciem albo przynajmniej z aprobatą Zamoyskiego, żywo zainteresowanego ulokowaniem zaufanych ludzi w ziemstwie, na którego terenie znajdowały się jego dobra⁶⁸.

Protekcja i wsparcie udzielane przez kanclerza w działalności publicznej Oleśnickich nie wykluczało wszakże twardej rywalizacji na gruncie majątkowo - gospodarczym. Jak działało się to podówczas powszechnie, między graniczącymi ze sobą sąsiadami dochodziło niejednokrotnie do zatargów i długotrwałych niekiedy procesów prawnych. W przypadku Oleśnickich i Zamoyskich zasadniczym powodem wieloletnich sporów była ekspansja terytorialna Oleśnickich, powiększających sukcesywnie włość łabuńską.

Głównym sprawcą ze strony Oleśnickich był Marcin, podsędek bełski. Jak już zasygnalizowano, w 1565 r. odziedziczył on wsie Krynice, Wola Krynicka, Polanów i Niemirów. Dobra te pozostały w jego posiadaniu do końca życia⁶⁹. Przez pewien okres, jako opiekun nieletnich dzieci brata Łukasza, był w posiadaniu także jego dóbr⁷⁰. Po

---

⁶⁴ W. Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574 - 1605*, Warszawa 1997, aneks, s. 181.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ AJZ, t. 1, nr 32, przyp. 1 i dodatek, nr 52.

⁶⁷ J. Kowalczyk, dz. cyt., s. 86.

⁶⁸ O roli urzędników sądowych i zabiegach wokół ich wyboru zob. W. Sokołowski, dz. cyt., s. 38 - 70.

⁶⁹ Potwierdzenia źródłowe własności Marcina Oleśnickiego w tych dobrach, m. in.: Krynice - APL, KZG, t. 5, s. 518 - 521 (1569 r.); tamże, t. 7, s. 395 - 396, 495 (1583 r.); tamże, t. 3, s. 437, 455, 469 - 473, 499 - 500 (1589 r.); tamże, t. 3, s. 677 - 678 (1591 r.); tamże s. 740 - 744, 845 (1592 r.); tamże, t. 10, s. 5, 75, 78 (1593 r.); tamże, s. 301 - 302 (1594 r.); tamże, s. 597 (1596 r.); Wola Krynicka - tamże, t. 5, s. 713 - 714 (1570 r.); tamże, t. 6, s. 561 - 562 („*Vola Krynicka nuncupata Za Odnoga*”, 1580 r.); Polanów - tamże, t. 6, s. 899 - 900, 902 - 904 (1582 r.); tamże, t. 3, s. 469 - 473 (1589 r.); tamże, t. 10, s. 367 - 368 (1595 r.); tamże s. 597 (1596 r.); tamże, s. 627 - 632 (1597 r.); tamże, t. 7, s. 1109 - 1114 (b. d.); Niemirów - tamże, t. 6, s. 391 - 393 (1578 r.); tamże, t. 7, s. 395 - 396, 495 (1583 r.); tamże, t. 3, s. 437, 455, 469 - 473, 499 - 500 (1589 r.); tamże s. 677 - 678 (1591 r.); tamże, t. 10, s. 5, 75, 78 (1593 r.); tamże, s. 245 - 248 (1594 r.); tamże, s. 632 - 636 (1597 r.).

⁷⁰ M. in. *Polska XVI w. pod względem geograficzno - statystycznym*, t. 7, cz. 1: *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, opr. A. Jabłonowski, „*Źródła Dziejowe*”, t. 18, cz. 1, Warszawa 1902 (dalej *ŹDz*, t. 18, cz. 1), s. 224, 226 (Łabunie, Hruszów, Wierzbie); APL, KZG, t. 3, s. 399 - 400 (Hruszów).

dokonaniu przez braci wspomnianej wyżej lokacji Polanowa, Marcin Oleśnicki skierował swe zainteresowanie na podzieloną między kilku właścicieli wieś Dzierążnia. Udokumentowane źródłowo początki starań o pozyskanie części tej wsi przypadają na 1582 r. Oleśnicki otrzymał wówczas w zastaw za 2200 florenów część Dzierążni od Zofii Zwiartowskiej, wdowy po Piotrze Zwiartowskim. W roku następnym uzyskał od Wojciecha Dramińskiego (Wramińskiego?) cesję prawa zastawnego do sumy 410 florenów, zabezpieczonej na 2 kmieciach i młynie w części Zwiartowskiej. W latach 1586 - 1596 Zwiartowska dopisywała kolejne sumy do pierwotnej sumy zastawnej. W 1591 r. Paweł Pałucki scedował na Oleśnickiego swe prawo zastawne na 2300 florenów, zapisanych na części Zwiartowskiej. W początkach 1597 r. Marcin Oleśnicki potwierdzony jest już w źródłach jako *haeres* części Dzierążni, uzyskanej niewątpliwie z rąk Zwiartowskiej⁷¹. Podsedek bełski rozbudowywał również już posiadane dobra ziemskie - od 1597 r. poświadczono są Stare i Nowe Krynice⁷². Zapewne od początku lat osiemdziesiątych rozpoczął lokację nowej wsi - Ciotuszy na terenach przyległych do tenuty zamechskiej dzierżonej przez Zamoyskiego.

Ekspansja terytorialna Oleśnickiego w kierunku dóbr starostwa bełskiego i tenuty zamechskiej musiała wywołać konflikty z dbałym o własne interesy gospodarcze kanclerzem. O sporach Zamoyskiego z Oleśnickimi źródła informują już od 1578 r.⁷³

W związku z bezpotomną śmiercią Zofii z Oleśnickich Dulskiej Zamoyski pozywał sukcesorów Łukasza Oleśnickiego, w tym Marcina, jako opiekuna dzieci Łukasza, o zwrot sumy posagowej. Być może rozliczenia w tej kwestii legły u podstaw tego, że podsedek bełski zapisał Zamoyskiemu w 1589 r. 2.000 florenów długu pod groźbą wwiązania do wsi Polanów⁷⁴. W 1579 r. Zamoyski pozwał sukcesorów Łukasza Oleśnickiego - Jarosława i Zofię Oleśnicką - o rozrzucenie kopców granicznych między Łabuńkami i Barchaczowem a należącymi do niego wsiami Jarosławiec i Stabrow⁷⁵.

Wydaje się, że nasilenie sporów granicznych przypało na lata 1584 - 1585. Wówczas to Marcin Oleśnicki pozwał kanclerza m.in. o nie uczynienie sprawiedliwości sławetnemu Wojciechowi Wnukowi, faktorowi dóbr starostwa bełskiego, następnie o zajęcie przez Zamoyskiego łąk i pastwisk, a także zbudowanie grobli na gruncie wsi Niemirów i niedopuszczenie do rozgraniczenia dóbr z sąsiadem Lipskim⁷⁶. Zaogniony konflikt doprowadził nawet do wzajemnych najazdów uzbrojonych poddanych, karczowania spornych lasów, bezprawnego sypania kopców granicznych⁷⁷. Zamoyski

---

⁷¹ Wobec powyższych informacji źródłowych jako nieściśle uznać wypada stwierdzenie A. Janeczka, że Dzierążnię przejęli Oleśnicy w końcu XV w. (tenże, *Osadnictwo...*, s. 166. Por. *ŻDZ*, t. 18, cz. 1, s. 224; *APL, KZG*, t. 6, s. 786 - 788, 899 - 900, 901 - 902; tamże, t. 7, s. 396 - 397, 1009, 1011; tamże, t. 3, s. 437, 677 - 678, 1227 - 1228, 1240 - 1242; tamże, t. 11, s. 377 - 378.

⁷² Tamże, t. 10, s. 632 - 636. Por. A. Janeczek, dz. cyt., s. 166.

⁷³ *AJZ*, t. 1, nr 267, 268, 284.

⁷⁴ *APL, KZG*, t. 3, s. 469 - 473; tamże, t. 9, s. 1103 - 1104; *Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587-1595*, opr. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Sokół, G. Spyryka, *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, t. 2, red. W. Krawczuk, Kraków 2001, nr 262.

⁷⁵ A. Tarnawski, dz. cyt., s. 86.

⁷⁶ *APL, KZG*, t. 7, s. 395; *AJZ*, t. 3, nr 996; A. Janeczek, dz. cyt., s. 167, przyp. 237; A. Tarnawski, dz. cyt., s. 79 - 80.

⁷⁷ Zob. szeroko o tych wydarzeniach - na podstawie akt ziemskich bełskich i nieistniejących dziś wyroków Trybunału Koronnego - A. Tarnawski, dz. cyt., s. 79 - 81; S. Grzybowski, dz. cyt., s. 186.

domagał się wielokrotnie uznania rzeki Wieprz jako granicy między spornymi dobrami⁷⁸. W późniejszym czasie (1591 - 1597) składał wielokrotnie pozwy o zniszczenie lasów przy osadzeniu przez Oleśnickiego wsi Ciotusza. Procesy w niektórych sprawach, prowadzone już przez spadkobierców Zamoyskiego i Oleśnickiego, przeciągnęły się aż do lat trzydziestych XVII w.⁷⁹

Spory majątkowe z Marcinem Oleśnickim nie doprowadziły do zerwania związków Zamoyskich z wypatrującymi opieki i poparcia możnych sąsiadów Oleśnickimi. Wyraźnie uwidoczniło się to w pokoleniu synów podsędka bełskiego.

Z małżeństwa z Anną Jaskmanicką⁸⁰ Oleśnicki doczekał się 5 synów: Marka, w przyszłości pisarza i sędziego ziemskiego bełskiego, Piotra, Jana, Łukasza i Auktusa (Zbożnego)⁸¹. Spośród nich szczególne więzy z Zamoyskimi połączyły Piotra. Rozpoczął on studia na Akademii Zamoyskiej. Z pewnością zainteresował swymi zdolnościami kanclerza, bowiem - jak wynika z korespondencji Melchiora Stefanidesa, profesora logiki, z października 1596 r. - przez służącego w wojsku brata Marka przesyłał hetmanowi do przejrzenia swoje tezy⁸². Zgodnie z ówczesną praktyką wyjechał następnie na studia zagraniczne. Nauki pobierał w Paryżu i Padwie. Wszystko wskazuje na to, że - podobnie jak w przypadku wielu synów szlacheckich - edukację zagraniczną Piotra wspomagał finansowo kanclerz Zamoyski. W liście datowanym

10 lipca 1602 r. Oleśnicki opisuje „*swój niedostatek i jedyną nadzieję pokłada w dostojnym opiekuńie, dziękując mu zarazem za 'immortalia beneficia' wyswiadczone sobie i swojej rodzinie*”⁸³. Po powrocie do kraju Oleśnicki znalazł się bardzo blisko dworu Jana Zamoyskiego i jego syna Tomasza. Związki z dorastającym hetmanowicem musiały mieć ścisły charakter, skoro to właśnie Piotr Oleśnicki jako przewodnik wraz ks. Wojciechem Bodzęckim, profesorem Akademii Zamoyskiej, towarzyszył podróży zagranicznej Tomasza Zamoyskiego. W Zamościu przywiązywano wielką wagę do tego wojażu; jego program w specjalnym liście do Piotra Oleśnickiego naszkicował były wychowawca Zamoyskiego, Szymon Szymonowicz⁸⁴. Rozpoczęte w styczniu 1615 r. peregrynacje młodego Zamoyskiego trwały niemal 3 lata; Oleśnicki towarzyszył mu w Niemczech, Niderlandach, Anglii, Francji, Włoszech, Szwajcarii. Do kraju powrócili na początku listopada 1617 r.⁸⁵

Wspólne przeżycia bez wątpienia jeszcze bardziej zbliżyły Oleśnickiego do Zamoyskiego. Oleśnicki stał się jednym z najbardziej zaufanych współpracowników

---

⁷⁸ M. in. APL, KZG, t. 23, s. 100, 129, 494, 887, 1013, 1263.

⁷⁹ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: B. Oss.), rkps 6156, s. 215. Por. A. Tarnawski, dz. cyt., s. 80 - 81.

⁸⁰ M. in. APL, KZG, t. 6, s. 391 - 393, 469 - 473, 740 - 744; tamże, t. 10, s. 245 - 248.

⁸¹ M. in. tamże, t. 10, s. 608; tamże, t. 11, s. 769 - 771; tamże, t. 12, s. 400 - 403, 405; Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, rkps 1260 (*Genealogia Oleśniciana*).

⁸² S. Łempicki, *Mecenat wielkiego kanclerza. Studia o Janie Zamoyskim*, wyd. S. Grzybowski, Warszawa 1980, s. 196; *Album studentów Akademii Zamoyskiej 1595 - 1781*, oprac. H. Gmiterek, Warszawa 1994, s. 44.

⁸³ S. Łempicki, *Renesans i humanizm w Polsce. Materiały do studiów*, Kraków 1952, s. 363; Tenże, *Mecenat wielkiego kanclerza...*, s. 559 - 560; *Archiwum nacji polskiej w uniwersytecie padewskim (1592 - 1745)*, opr. H. Barycz, Wrocław 1971, s. 35, 342.

⁸⁴ A. A. Witusik, *Młodość Tomasza Zamoyskiego. O wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku*, Lublin 1977, s. 123; Tenże, *O Zamoyskich, Zamościu i Akademii Zamoyskiej*, Lublin 1978, s. 119 - 132; S. Łempicki, *Renesans i humanizm...*, s. 424.

⁸⁵ A. A. Witusik, *Młodość Tomasza Zamoyskiego...*, s. 123, 126.

wojewody kijowskiego, używanym do delikatnych i poufnych misji. Jak wiadomo, rozpoczynający działalność publiczną syn kanclerza myślał początkowo o karierze wojskowej, licząc na osiągnięcie buławy hetmańskiej. W sprawie jej uzyskania Oleśnicki przebywał w 1624 r. u hetmana polnego Stanisława Koniecpolskiego, zaś pod koniec 1626 r. przedstawiał prośbę wojewody o godność hetmańską u Zygmunta III⁸⁶. Jak świadczy o tym wyraźnie korespondencja Oleśnickiego, informował on Zamoyskiego zarówno o sprawach bieżących, toczących się na zamku w Zamościu, stanie spraw majątkowych⁸⁷, jak również o istotnych kwestiach politycznych. Sprawy polityczne, m.in. relacje z rozmów z ważnymi osobistościami, m.in. Kasprem Denhoffem, wojewodą sieradzkim oraz informacje o obradach sejmowych, zawierają częściowo szyfrowane listy Oleśnickiego z 1627 r.⁸⁸

Bliskie kontakty z Tomaszem Zamoyskim łączyły również najstarszego syna podsędka bełskiego, Marka, pisarza (1612 - 1627), a następnie sędziego ziemskiego bełskiego w latach 1630 - 1639⁸⁹. Przygotowanie prawnicze potrzebne na urzędach sądowych zdobył on na uniwersytetach w Lipsku i Padwie. W połowie lat dziewięćdziesiątych XVI w. widzimy go w wojsku koronnym⁹⁰. W związku z pełnieniem urzędów sądowych Oleśnicki był cennym informatorem i realizatorem spraw majątkowych wojewody kijowskiego. I tak we wrześniu 1620 r. na rokach bełskich układał się w imieniu Zamoyskiego z *Panią bełską*, prawdopodobnie żoną Stanisława Żurawińskiego, kasztelana bełskiego. W styczniu 1625 r. donosił o swej obecności przy sądzie podkomorskim w sprawie dóbr Zamoyskiego i obiecywał zreferować jego przebieg po powrocie z roków grabowieckich. W czerwcu roku następnego ze swojego dworu w Waniowie przypominał wojewodzie o terminach rozgraniczeń dóbr⁹¹.

Z pozostałych synów podsędka bełskiego niewątpliwie Jan i może jeszcze Łukasz, z racji nauki w Zamościu⁹², pozostawali w orbicie wpływów kanclerza. Po odbyciu nauki w Akademii Zamojskiej Jan wybrał służbę wojskową. Służył pod

---

⁸⁶ AGAD, Archiwum Zamoyskich (dalej: Arch.Zam.) sygn. 717, s. 46 (zalecenie dane Oleśnickiemu przez Zamoyskiego do Koniecpolskiego, b. m., 19 sierpnia 1624 r.); tamże, sygn. 735, k. 18 - 19 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Szarogrodu, 27 października 1624 r.), k. 22 - 25 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Torunia 5 grudnia 1626 r.).

⁸⁷ Tamże, sygn. 735, k. 17 (Oleśnicki do Zamoyskiego, 3 kwietnia 1621 r.), k. 20 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Zamościa, 29 października 1625 r.), k. 21 (Oleśnicki do Zamoyskiego, 10 stycznia 1626 r.).

⁸⁸ Tamże k. 26 - 29 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Warszawy 31 marca 1627 r.), k. 30 - 32 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Warszawy 13 października 1627 r.). Por. J. Seredyka, *Sejm zawiedzionych nadziei*, Opole 1981, s. 47 - 48; L. Jarmański, *Tomasz Zamoyski wobec spraw publicznych i wyznaniowych*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 25, 1980, s. 115, 119, 120 - 121.

⁸⁹ AGAD, MK, t. 154, k. 199 v - 200; *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV - XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, nr 135, 265.

⁹⁰ Archiwum nacji polskiej na uniwersytecie padewskim..., s. 23, 342; D. Żołędź - Strzelczyk, *Peregrinatio academica. Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku*, Poznań 1996, s. 224; S. Łempicki, *Mecenatek wielkiego kanclerza...*, s. 196.

⁹¹ AGAD, Arch.Zam. sygn. 735, k. 12 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Krzeszowa 6 stycznia 1625 r.), k. 14 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Waniowa 2 czerwca 1626 r.).

⁹² *Album studentów Akademii Zamojskiej...*, s. 44.

komendą hetmana w wyprawach wojennych w Mołdawii i Inflantach⁹³. W przypadku natomiast najmłodszego z braci, Zbożnego, nie odnaleziono źródeł przynoszących tego rodzaju informacje. Natomiast syn Łukasza, Marcin Łukasz Oleśnicki, rotmistrz królewski w okresie walk z Tatarami i Kozakami, uczestnik oblężenia zbaraskiego, w 1649 r. zanotowany został przez źródła jako famulus Jana „Sobiepana” Zamoyskiego, starosty kałuskiego⁹⁴. Jakkolwiek dobrami ziemskimi związany był z województwem lubelskim⁹⁵, dane mu było osiągnąć urząd ziemski na Podlasiu. Zapewne nie bez poparcia swego patrona w 1654 r. uzyskał stolnikostwo drohicke⁹⁶.

W tym miejscu warto wspomnieć, że synowie Marcina, podsędka bełskiego, w niedługi czas po śmierci ojca, pozbyli się ojcowizny. W maju 1606 r. Marek, Piotr i Jan swoje części dziedziczne we wsiach Polanów, Stare i Nowe Krynice, Niemirów, Ciotusza i Dzierążnia sprzedali Jarosławowi Oleśnickiemu, chorążemu bełskiemu. Łukasz i Zbożny swe części dóbr najpierw zastawili na znaczne sumy, a następnie również sprzedali - Zbożny w styczniu 1618 r.⁹⁷ Kontynuowane wciąż badania nad Oleśnickimi herbu Radwan nie pozwalają obecnie na precyzyjne określenie nowych majątkości braci; wiadomo wszakże, iż przenieśli się na tereny województwa ruskiego. W pierwszej połowie XVII w. wielokrotnie stawali ze szlachtą lwowską i żydaczowską w szeregach popolitego ruszenia⁹⁸.

Podobnie jak synowie Marcina, podsędka bełskiego, w kręgu osób związanych z Tomaszem Zamoyskim znajdował się także jedyny syn Łukasza Oleśnickiego, szwagra kanclerza Zamoyskiego - Jarosław, chorąży 1606 - 1618 i starosta bełski 1618 - 1633. Odziedziczył on po ojcu dobra łańskie, powiększone przez jego matkę w połowie lat osiemdziesiątych XVI w. o wieś Jatułów (dziś Jatutów)⁹⁹ oraz uzyskał następnie z rąk synów Marcina Oleśnickiego majątkość krynicką (zob. wyżej). Zważywszy na to, że na początku 1618 r. przejął większość dóbr starostwa bełskiego, dysponował on znaczącym kompleksem majątkowym w najbliższym sąsiedztwie dóbr ordynackich¹⁰⁰. Jako powinowaty wojewody kijowskiego starał się zyskać jego przychyłość; świadczą o tym jego listy z charakterystycznym *zaleceniem powolnych*

---

⁹³ Tamże; *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628 - 1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksdagets arkiv* [skopie] 8636, opr. W. Krawczuk, Kraków 1999, nr 32 (Oleśnicki w uznaniu zasług w 1629 r. uzyskał od Zygmunta III dożywocie na wsi Zubów w powiecie trembowelskim).

⁹⁴ AGAD, MK, t. 201, k. 184 v - 186; APKr., *Castrensia Cracoviensia Relationes*, t. 75, s. 1887 - 1889.

⁹⁵ M.in. posiadał od 1662 r. wieś Glinny Stok i części we wsi Brudna w powiecie lubelskim (APL, *Grodzkie Lubelskie Zapisy*, t. 103, k. 467 v - 470; tamże, t. 112, k. 332 - 333; *Grodzkie Lubelskie Relacje, Manifestacje, Oblaty*, t. 88, k. 650 v - 651). W jego dzierżeniu były też królewskie wsie Ułań i Miłków w Lubelskiem (AGAD, MK T. 201, k. 184v - 185v; 185v - 186; AKMKr., *Acta episcopalia Cracoviensia*, t. 62, k. 241 v - 242).

⁹⁶ *Urządnicy podlascy XIV - XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Dubas - Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, nr 675.

⁹⁷ APL, KZG, t. 12, s. 393 - 396, 397 - 404, 405; B. Oss., rkps 6156, s. 5.

⁹⁸ *Lauda wiszeńskie 1572 - 1648 r.*, opr. A. Prochaska, *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 20, Lwów 1909, s. 189, 227, 237, 253, 258, 281 293, 313, 342, 354, 419.

⁹⁹ M.in. APL, KZG, t. 7, s. 513 - 518, 605, 666, 854 - 855, 880; tamże, t. 10, s. 366 - 367, 524 - 526.

¹⁰⁰ AGAD, MK, t. 161, k. 199 - 200 v. Por. *Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej...*, nr 324. Ze starostwa bełskiego wyłączona była wówczas tenuta Mosty. K. Chłapowski, *Elita senatorsko - dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996, s. 102.

służb. Gotowość służenia Tomaszowi Zamoyskiemu deklarował już w 1613 r.¹⁰¹ Oleśnicki informował Zamoyskiego o sprawach województwa, przede wszystkim obradach sejmiku bełskiego. W kwietniu 1626 r. obiecywał wojewodzie kijowskiemu opowiedzieć *co się na sejmiku naszym działo*. Po zakończeniu sejmiku relacyjnego miał osobiście udać się do Zamoyskiego, ale - jak pisał - *strudzone i złe zdrowie moje nie dopuściło mi*. W związku z tym zdał listownie relację z postanowień szlachty, przede wszystkim w kwestii podjętych uchwał podatkowych. Wyraził wówczas swoją opinię, że na sejmie warszawskim „(...) żadnej albo słabą bardzo obronę obmyślono”¹⁰². Listy Oleśnickiego, prócz powtarzających się słów o gotowości służenia Zamoyskiemu, przynoszą informacje potwierdzające takie współdziałanie. M.in. w maju 1629 r. informował, że zwraca poddanych, którzy - jak się okazało - pochodzili z dóbr Zamoyskiego. W lutym 1632 r. pośredniczył natomiast w sporze między Zamoyskim a niejakim Woznańskim¹⁰³. Jedyńy syn Jarosława, Tomasz, skierowany w wieku 10 lat do Akademii Zamoyskiej¹⁰⁴, a następnie służący w wojsku pod rozkazami Stanisława Żółkiewskiego, nie zdążył najpewniej zadzierngnąć bliższych stosunków z wojewodą kijowskim, zmarł bowiem w lutym 1622 r.¹⁰⁵

Z zaprezentowanych ustaleń wynika, że geneza kontaktów między Zamoyskimi a Oleśnickimi herbu Radwan sięga pierwszej połowy XVI w. i związana jest z faktem nabycia dóbr ziemskich przez Oleśnickich w bezpośredniej bliskości majątności dziedzicznych Zamoyskich. Stwarzające wiele okazji do częstych kontaktów sąsiedztwo, porównywalna podówczas pozycja społeczno - majątkowa, przynależność do kościoła reformowanego legły u podstaw małżeństwa Anny Zamoyskiej z Łukaszem Oleśnickim. Powstałe wówczas więzy pokrewieństwa między obu rodzinami, w połączeniu z szybkim awansem społecznym i rosnącymi wpływami politycznymi Jana Zamoyskiego, kanclerza wielkiego koronnego, usytuowały Oleśnickich w obrębie budowanego sukcesywnie przez Zamoyskiego zaplecza klientarnego. Zapewniający protekcję i opiekę kanclerz uzyskiwał od Oleśnickich przede wszystkim poparcie swych planów politycznych na sejmiku bełskim. Oleśnicy należeli do jego cennych informatorów w sprawach politycznych i majątkowych oraz wykonawców jego zamierzeń. Stosunków tych nie zerwały spory majątkowe kanclerza z Marcinem Oleśnickim, podsędkiem bełskim a także śmierć samego Zamoyskiego. Jego syn Tomasz niejako „odziedziczył” Oleśnickich wraz z bazą społeczną ojca w województwie bełskim i następnie patronował działalności kolejnych potomków Jana Oleśnickiego, podżupka bocheńskiego. Wydaje się, że głównie dzięki związkom z Zamoyskimi Oleśnicy doszli do urzędów ziemskich i liczyli się na terenie województwa¹⁰⁶.

Niewątpliwie źródła do dziejów obu rodzin kryją jeszcze wiele szczegółów, świadczących o ich bliskich związkach - zwłaszcza opracowanie dziejów sejmiku

---

¹⁰¹ AGAD, Arch.Zam. sygn. 735, k. 4 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Łabuń 23 lutego 1613 r.).

¹⁰² Tamże, k. 5 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Krynic 3 kwietnia 1626 r.), k. 6 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Krynic 25 kwietnia 1626 r.). Por. J. Kwak, *Sejm warszawski 1626 roku*, Opole 1985, s. 118 - 119.

¹⁰³ AGAD, Arch.Zam. sygn. 735, k. 9 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Krynic 21 maja 1629 r.), k. 10 (Oleśnicki do Zamoyskiego, z Krynic 15 lutego 1632 r.).

¹⁰⁴ *Album studentów Akademii Zamoyskiej...*, s. 73.

¹⁰⁵ Sz. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum, viam universae carnis ingressorum*, Cracoviae 1655, s. 642 - 643.

¹⁰⁶ Autor niniejszego artykułu przygotowuje monografię rodziny Oleśnickich herbu Radwan w XVI - XVII w.

belskiego, w tym kulisów jego działalności, przyniesie takowe fakty. Oczywiście w skład zaplecza społecznego Zamoyskich w XVI - XVII w. wchodziło bardzo wiele rodzin. Przedstawienie ich dziejów i analiza stosunków z panami na Zamościu pozwoliłyby lepiej poznać skład, strukturę i funkcjonowanie zaplecza klientarnego najznakomitszych przedstawicieli rodu Zamoyskich.

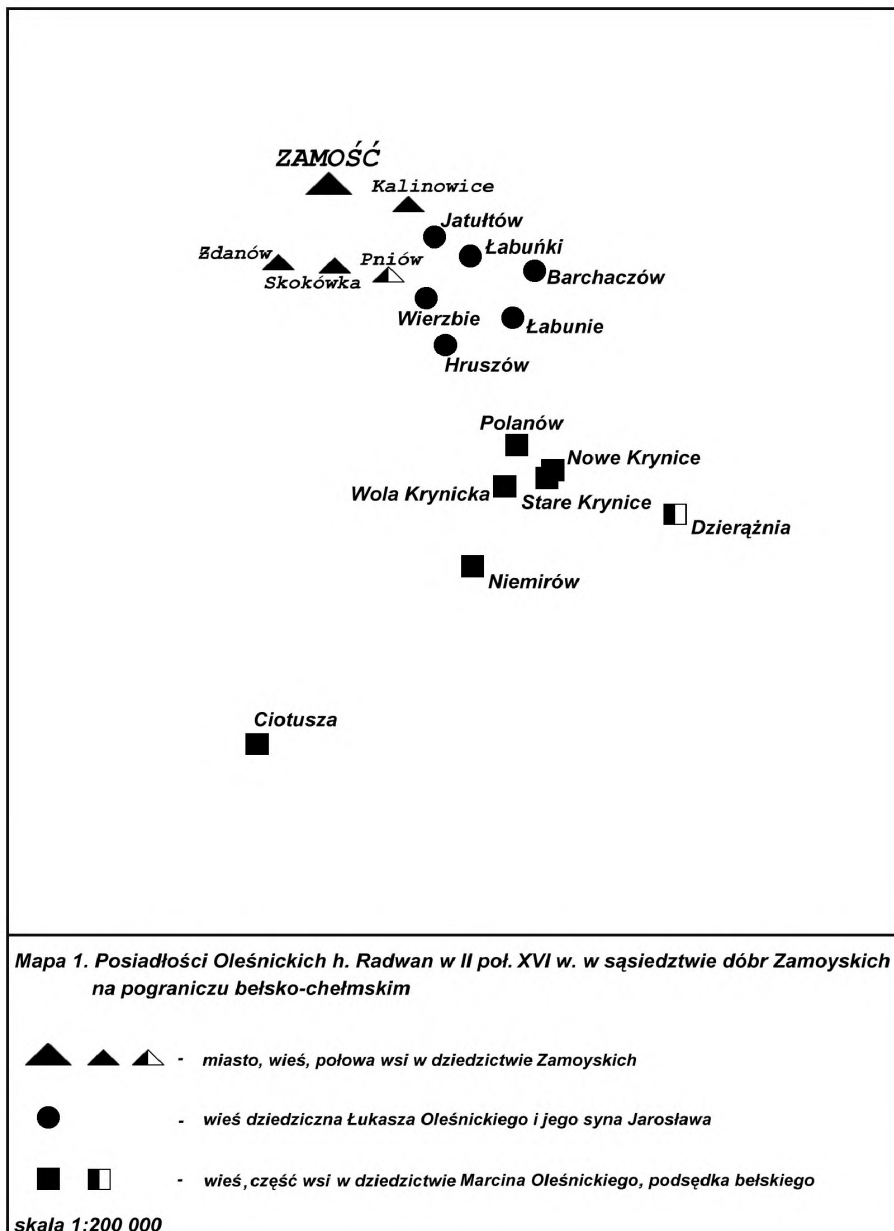
***

The Olesnickis, coat of arms Radwan, and the Zamoyskis in the 16th and 17th century

This article presents the problem of the connections between the noble family of Olesnicki, coat of arms Radwan, and the famous Zamoyskis in the 16th and 17th century. The Olesnickis, coat of arms Radwan, not mentioned until then in genealogical literature, entered into closer contacts with the Zamoyskis in the second half of the 16th century. The relationships between the two families were based on the vicinity of their land and political cooperation, most of all, however, on family bounds which were the result of Lukasz Olesnicki's marriage with chancellor Jan Zamoyski's daughter. In the 17th century the successive members of the Olesnicki family stayed under the auspices of the Zamoyskis, who would facilitate their court careers and political activity. The article is supplemented with a map of Olesnickis' manor on the border of the Belz Land and the Chelm Land as well as a genealogical table of this family.

Aneks nr 1

Aneks nr 2

Tablica genealogiczna Oleśnickich herbu Radwan

